

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА ЕКСПЕРТОЛОГІЇ
ФАКУЛЬТЕТ № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Напрями розвитку науки кримінальний процес»
вибіркових компонент
освітньої програми третього (освітнього наукового) рівня вищої освіти
081 Право

Тема 1 Основні положення кримінально-процесуальної теорії

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 30.10.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 18.10. 2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 9 від 29.10.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол від 16.10.2023 № 9)

Розробники:

Професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, д.ю.н., професор Слінько С.В.

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, к.ю.н., доцент Соловйова О.Є.

Рецензенти:

Декан факультету 1 ХНУВС, к.ю.н., доцент Романюк В.В.

Завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., професор Житний О.О.

План лекції

1. Поняття кримінального процесуального законодавства України.
2. Завдання кримінального провадження.
3. Поняття і зміст основних термінів кримінального процесуального законодавства.
4. Зміст функції кримінального процесу, структура кримінального провадження.
5. Дія кримінального процесуального кодексу в просторі, часу, за колом осіб.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. — 2012. — № 90—91. — 19 травня.
  2. Кримінальний процес: підручник / О.В.Капліна, О.Г.Шило, В.М.Трофименко та ін.; за заг. ред. О.В.Капліної, О.Г.Шило. — Харків: Право, 2018. — 584с.
  3. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, доповнене і перероб. — К.: Правова єдність, 2017. — 834 с.
  4. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія /В.М.Трофименко. — Харків : ТОВ «Оберіг», 2016. — 304 с.
  5. Фаренник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія і практика: монографія /В.І.Фаренник. — Київ:Алерта, 2017. — 548 с.
  6. Яновська О.Г. Оскарження адвокатом рішень, дії чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування: наук.практ.посіб./ О.Г.Яновська. Акад.адвок.України. — Київ: Прецедент, 2013. — 32 с.
  7. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. — Київ, 2015. — 708 с.
  8. Молдован А.В. Кримінальний процес України /текст/ : Навч.посіб./ А.В.Молдован, С.М.Мельник —К.: Центр учбової літератури, 2013 с.
- Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://www.portal.rada.gov.ua> - офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.kmu.gov.ua> - офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
3. <http://mvs.gov.ua> - офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
4. <http://www.scourt.gov.ua> - офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
5. <http://sc.gov.ua/> - офіційний веб-сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільний і кримінальних справ.
6. <http://www.gp.gov.ua> - офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.
7. <http://www.minjust.gov.ua> - Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.
8. <http://www.reyestr.court.gov.ua> - єдиний реєстр судових рішень в Україні.

Текст лекції

1. Поняття і завдання кримінального процесу.

Вивчаючи курс кримінального права, ви вже дізналися, що кримінальне право визначає, які діяння визнаються державою кримінальними правопорушеннями і які покарання можуть бути застосовані за їх вчинення. Але, для того, щоб винести вирок і призначити покарання особі, що вчинила кримінальне правопорушення необхідно провести певні дії: отримати заяву, повідомлення про кримінальне правопорушення, зареєструвати його у Єдиному реєстрі досудових розслідувань, провести розслідування з метою збирання доказів вини, досліджувати докази в судовому засіданні, тобто виконати певну роботу з виявлення кримінальних правопорушень, викриття й покарання осіб, що їх вчинили. Порядок виконання таких дій регулюється кримінальним процесуальним законом. Досудове розслідування судовий розгляд кримінальних проваджень здійснюється, по-перше, тільки в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом – (у нас КПК України), і по-друге, тільки особами, спеціально уповноваженими на це державою – вони також перераховані в КПК (слідчий органів досудового розслідування, співробітники оперативних підрозділів, прокурор, суд, присяжні засідателі.). Таким чином, зміст кримінального процесу становить кримінальна процесуальна діяльність органів досудового розслідування, прокуратури й суду, які виконують свої обов'язки у сфері боротьби зі злочинністю.

Термін «кримінальний процес» походить від латинських «criminalis— злочинний та processus— проходження, просування вперед. Ці слова у сполученні набувають іншого змісту, а саме: провадження з притягнення особи до кримінальної відповідальності та покарання за вчинений злочин. (Новий КПК України увів нове поняття- кримінальне правопорушення, яке складається із двох груп: кримінальних проступків і злочинів).

Поняття «кримінальний процес» вживається в чотирьох значеннях, як:

- 1) діяльність органів та осіб щодо досудового розслідування, судового розгляду, винесення рішення по кримінальному провадженню та їх виконання;
- 2) галузь права (кримінального процесуального), яке регулює цю діяльність;
- 3) правова наука, яка вивчає цю діяльність;
- 4) наукова дисципліна, в ході викладення якої студенти вивчають теорію кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і кримінальну процесуальну діяльність.

Діяльність органів розслідування, прокуратури й суду (далі ми будемо йменувати їх правоохоронними або правозастосовними органами) при розслідуванні і розгляду кримінальних проваджень не просто якесь механічне поєднання окремих розрізнених дій. Справа в тому, що дії, які виконуються правоохоронними органами регламентовані законом і спрямовані на з'ясування всіх обставин кримінального провадження, на встановлення по кримінальному провадженню істини. Тому, кримінальний процес уявляє собою систему дій правоохоронних органів, що розслідують кримінальні провадження, та суду, який розглядає ці провадження та постановляє рішення. У цих діях, крім правоохоронних органів, у різних формах беруть участь всі особи, що залучаються до кримінального процесу. В одних випадках вони самі провадять процесуальні дії в силу наданих їм прав або покладених на них обов'язків. Так, наприклад, слідчий допитує потерпілого, проводить слідчий експеримент; підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник підозрюваного, обвинуваченого можуть заявляти клопотання, представляти докази, оскаржити рішення правоохоронних органів і вчиняти інші, передбачені законом дії; свідок дає показання у кримінальному провадженні, а

поняті й фахівці приймають участь в огляді місця події. Але, в будь-якому випадку всі ці дії входять до структури кримінальної процесуальної діяльності й не можуть бути виведені за її межі. Тому кримінальна процесуальна діяльність містить у собі систему процесуальних дій, які провадяться як правоохоронними органами, так і всіма особами, що беруть участь у кримінальному провадженні. Державні органи, що ведуть процес (слідчий, співробітники оперативних підрозділів, прокурор, суд, присяжні засідателі) і особи, що залучаються у тій або іншій якості до розслідування та розгляду кримінальних проваджень, мають загальне найменування – суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності або суб'єкти кримінального процесу. Новий КПК України 2012 року у главі 3 іменує їх як «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження». (Надалі ми будемо також звертатися до цього найменування тоді, коли мова буде йти про усіх суб'єктів, що беруть участь у кримінальному провадженні).

Забезпечити розкриття і розслідування злочинних дій, застосування справедливого покарання до особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення можливо тільки за допомогою відповідної діяльності. Характеризуючи її, слід зазначити, що така діяльність складається з:

1) вирішення питання про початок кримінального провадження (занесення даних, що містяться у заяві або повідомленні про вчинене кримінальне правопорушення, до Єдиного реєстру досудових розслідувань) ;

2) проведення досудового розслідування, забезпечення всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення і виявлення осіб, що підозрюються у його вчиненні;

3) розгляду і вирішення кримінального провадження по суті;

4) виконання прийнятих процесуальних рішень.

Вона відрізняється від інших видів діяльності змістом, засадами побудови і порядком здійснення, завданнями і суб'єктами, які її виконують.

Ці конкретні ознаки, властиві діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду (судді), є складовими кримінального процесу.

Поняття кримінального процесу не є лише системою дій суб'єктів кримінальної

процесуальної діяльності. У ході досудового розслідування кримінальних проваджень і їх розгляду судом виникають правові відносини між сторонами, що беруть участь у кримінальному провадженні, і особами, які залучаються до його розслідування та розгляду. Так, органи розслідування, прокуратури й суду вступають у правовідносини з громадянами, на яких поширюється діяльність цих органів. Виникають правовідносини між правоохоронними органами й підприємствами, установами й організаціями, у відношенні яких правоохоронні органи здійснюють свої повноваження й виконують свої обов'язки, і які через своїх представників беруть участь у кримінальному провадженні (наприклад, заява цивільного позивача і т.ін.). Правоохоронні органи виступають у правовідносини і між собою. Так, слідчий, у відповідності з п.3 ч.2 ст.40 КПК України 2012р. має право доручати проведення слідчих (розшукових) дій і негласних (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, а останні відповідно ст.41 КПК зобов'язані їх виконати. Оскільки відносини, що виникають у кримінальному провадженні регулюються процесуальним законом, нормами кримінального процесуального права, вони є кримінальними процесуальними відносинами. Таким чином, розглядаючи поняття кримінального процесу, ми бачимо в ньому два основних елементи: 1) засновану на законі кримінальну процесуальну діяльність і, 2) правовідносини, що виникають між суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності. Між цими елементами кримінального процесу є тісний взаємозв'язок. Це зв'язок змісту й форми: кримінальні процесуальні відносини являють собою правову форму діяльності правоохоронних органів, що здійснюють покладені на них законом завдання у сфері боротьби із кримінальними правопорушеннями, а сама ця діяльність є змістом кримінальних процесуальних відносин.

Виходячи із цих посилань, ми можемо таким чином визначити поняття кримінального процесу. ***Кримінальний процес України – це врегульована законом діяльність органів розслідування, оперативних підрозділів, прокуратури, судді, суду, присяжних засідателів, а також осіб, які залучаються до кримінального провадження, що має метою виконання завдань кримінального судочинства, які передбачені у ст. 2 КПК України.***

Перш, ніж розглянути завдання кримінального процесу необхідно розібратися з термінологією, що зустрічається в навчальній і монографічній літературі. Так, у літературі, поряд з терміном «кримінальний процес» й «кримінальне судочинство».

1. Поняття і завдання кримінального процесу.

Вивчаючи курс кримінального права, ви вже дізналися, що кримінальне право визначає, які діяння визнаються державою кримінальними правопорушеннями і які покарання можуть бути застосовані за їх вчинення. Але, для того, щоб винести вирок і призначити покарання особі, що вчинила кримінальне правопорушення необхідно провести певні дії: отримати заяву, повідомлення про кримінальне правопорушення, зареєструвати його у Єдиному реєстрі досудових розслідувань, провести розслідування з метою збирання доказів вини, досліджувати докази в судовому засіданні, тобто виконати певну роботу з виявлення кримінальних правопорушень, викриття й покарання осіб, що їх вчинили. Порядок виконання таких дій регулюється кримінальним процесуальним законом. Досудове розслідування судовий розгляд кримінальних проваджень здійснюється, по-перше, тільки в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом – (у нас КПК України), і по-друге, тільки особами, спеціально уповноваженими на це державою – вони також перераховані в КПК (слідчий органів досудового розслідування, співробітники оперативних підрозділів, прокурор, суд, присяжні засідателі,). Таким чином, зміст кримінального процесу становить кримінальна процесуальна діяльність органів досудового розслідування, прокуратури й суду, які виконують свої обов'язки у сфері боротьби зі злочинністю.

Термін «кримінальний процес» походить від латинських «criminalis– злочинний tarprocessus- проходження, просування вперед. Ці слова у сполученні набувають іншого змісту, а саме: провадження з притягнення особи до кримінальної відповідальності та покарання за вчинений злочин. (Новий КПК України увів нове поняття- кримінальне правопорушення, яке складається із двох груп: кримінальних проступків і злочинів).

Поняття «кримінальний процес» вживається в чотирьох значеннях, як:

1)діяльність органів та осіб щодо досудового розслідування, судового

розгляду, винесення рішення по кримінальному провадженню та їх виконання;

2)галузь права (кримінального процесуального), яке регулює цю діяльність;

3)правова наука, яка вивчає цю діяльність;

4)наукова дисципліна, в ході викладення якої студенти вивчають теорію кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і кримінальну процесуальну діяльність.

Діяльність органів розслідування, прокуратури й суду (далі ми будемо йменувати їх правоохоронними або правозастосовними органами) при розслідуванні і розгляду кримінальних проваджень не просто якесь механічне поєднання окремих розрізнених дій. Справа в тому, що дії, які виконуються правоохоронними органами регламентовані законом і спрямовані на з'ясування всіх обставин кримінального провадження, на встановлення по кримінальному провадженню істини. Тому, кримінальний процес уявляє собою систему дій правоохоронних органів, що розслідують кримінальні провадження, та суду, який розглядає ці провадження та постановляє рішення. У цих діях, крім правоохоронних органів, у різних формах беруть участь всі особи, що залучаються до кримінального процесу. В одних випадках вони самі провадять процесуальні дії в силу наданих їм прав або покладених на них обов'язків. Так, наприклад, слідчий допитує потерпілого, проводить слідчий експеримент; підозрюваний,обвинувачений, потерпілий, захисник підозрюваного, обвинуваченого можуть заявляти клопотання, представляти докази, оскаржити рішення правоохоронних органів і вчиняти інші, передбачені законом дії; свідок дає показання у кримінальному провадженні, а поняті й фахівці приймають участь в огляді місця події.Але, в будь-якому випадку всі ці дії входять до структури кримінальної процесуальної діяльності й не можуть бути виведені за її межі. Тому кримінальна процесуальна діяльність містить у собі систему процесуальних дій, які провадяться як правоохоронними органами, так і всіма особами, що беруть участь у кримінальному провадженні. Державні органи, що ведуть процес (слідчий, співробітники оперативних підрозділів, прокурор, суд, присяжні засідателі) і особи, що залучаються у тій або іншій якості до розслідування та

розгляду кримінальних проваджень, мають загальне найменування – суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності або суб'єкти кримінального процесу. Новий КПК України 2012 року у главі 3 іменує їх як «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження».(Надалі ми будемо також звертатися до цього найменування тоді, коли мова буде йти про усіх суб'єктів, що беруть участь у кримінальному провадженні).

Забезпечити розкриття і розслідування злочинних дій, застосування справедливого покарання до особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення можливо тільки за допомогою відповідної діяльності. Характеризуючи її, слід зазначити, що така діяльність складається з:

1)вирішення питання про початок кримінального провадження (занесення даних, що містяться у заяві або повідомленні про вчинене кримінальне правопорушення, до Єдиного реєстру досудових розслідувань) ;

2)проведення досудового розслідування, забезпечення всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення і виявлення осіб, що підозрюються у його вчиненні;

3)розгляду і вирішення кримінального провадження по суті;

4)виконання прийнятих процесуальних рішень.

Вона відрізняється від інших видів діяльності змістом, засадами побудови і порядком здійснення, завданнями і суб'єктами, які її виконують.

Ці конкретні ознаки, властиві діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду (судді), є складовими кримінального процесу.

Поняття кримінального процесу не є лише системою дій суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. У ході досудового розслідування кримінальних проваджень і їх розгляду судом виникають правові відносини між сторонами, що беруть участь у кримінальному провадженні, і особами, які залучаються до його розслідування та розгляду. Так, органи розслідування, прокуратури й суду вступають у правовідносини з громадянами, на яких поширюється діяльність цих органів. Виникають правовідносини між правоохоронними органами й підприємствами, установами й організаціями, у

відношенні яких правоохоронні органи здійснюють свої повноваження й виконують свої обов'язки, і які через своїх представників беруть участь у кримінальному провадженні (наприклад, заява цивільного позивача і т.ін.). Правоохоронні органи виступають у правовідносини і між собою. Так, слідчий, у відповідності з п.3 ч.2 ст.40 КПК України 2012р. має право доручати проведення слідчих (розшукових) дій і негласних (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, а останні відповідно ст.41 КПК зобов'язані їх виконати. Оскільки відносини, що виникають у кримінальному провадженні регулюються процесуальним законом, нормами кримінального процесуального права, вони є кримінальними процесуальними відносинами. Таким чином, розглядаючи поняття кримінального процесу, ми бачимо в ньому два основних елементи: 1) засновану на законі кримінальну процесуальну діяльність і, 2) правовідносини, що виникають між суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності. Між цими елементами кримінального процесу є тісний взаємозв'язок. Це зв'язок змісту й форми: кримінальні процесуальні відносини являють собою правову форму діяльності правоохоронних органів, що здійснюють покладені на них законом завдання у сфері боротьби із кримінальними правопорушеннями, а сама ця діяльність є змістом кримінальних процесуальних відносин.

Виходячи із цих посилань, ми можемо таким чином визначити поняття кримінального процесу. ***Кримінальний процес України – це врегульована законом діяльність органів розслідування, оперативних підрозділів, прокуратури, судді, суду,присяжних засідателів, а також осіб, які залучаються до кримінального провадження, що має метою виконання завдань кримінального судочинства, які передбачені у ст. 2 КПК України.***

Перш, ніж розглянути завдання кримінального процесу необхідно розібратися з термінологією, що зустрічається в навчальній і монографічній літературі. Так, у літературі, поряд з терміном «кримінальний процес» й «кримінальне судочинство».

Кримінальне процесуальне право – це галузь права, тобто сукупність правових норм, що регулюють діяльність суду, прокуратури й органів досудового

розслідування і їхні відносини один з одним і з громадянами й організаціями при розслідуванні і розгляді кримінальних правопорушень. Кримінальний процес, як ми вже з'ясували, - це діяльність, тобто система дій суб'єктів кримінального процесу (органів досудового розслідування, прокуратури і суду) з досудового розслідування, судового розгляду, перегляду і виконання судових рішень.

Іншими словами, кримінальний процес – це рух кримінального провадження, розвиток дій і відносин при розслідуванні органами досудового розслідування і розгляду судом обставин кримінального правопорушення.

Часто термін «кримінальний процес» застосовується як скорочене позначення кримінального процесуального права. Так, коли говорять про джерела кримінального процесу, про норми кримінального процесу, мається на увазі кримінальне процесуальне право. Тому, надалі під поняттям «кримінальний процес» буде розумітися не тільки процесуальна діяльність і процесуальні відносини, а і процесуальні норми, що регулюють цю діяльність і ці відносини.

Поняття кримінального процесу тотожно поняттю кримінальне судочинство. Судочинство наголошує на тому, що процесуальна діяльність органів досудового розслідування, прокурора, не будучи відправленням правосуддя, тісно пов'язана з діяльністю суду, сприяє йому в здійсненні завдань судочинства, тобто справедливого притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

2. Завдання кримінального провадження.

Завдання кримінального судочинства передбачені у ст. 2 КПК України. «Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до

кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

З прийняттям 28 червня 1996 року Конституції в Україні склалися нові правові умови реформування правоохоронної функції держави та її ключової ланки - судової влади, здійснення правосуддя.

Кримінальне процесуальне законодавство в останні роки зазнало суттєвих змін, що були спрямовані на реалізацію вимог Конституції та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, усьому тексту якої притаманний пошук справедливого балансу між інтересами суспільства та вимогами захисту індивідуальних основоположних свобод.

«Малою судовою реформою» 2001 року кримінальне процесуальне законодавство було переорієнтовано, перш за все, на захист прав людини у кримінальному процесі.

КПК України спрямований на підвищення ефективності кримінальної юстиції для забезпечення прав і свобод людини та будується на засадах верховенства права, гуманізації законодавства, поєднання захисту прав особи і забезпечення публічних інтересів, невідворотності відповідальності та покарання винних за кримінально карані діяння.

Діяльність уповноважених державою органів здійснюється у певній послідовності і може бути поділена на певні частини, або етапи, які прийнято йменувати стадіями кримінального процесу. Стадії є відносно відокремленими частинами кримінального процесу. Будучи самостійними, вони водночас перебувають у зв'язку між собою, утворюючи єдину систему кримінального процесу. Особливостями кожної стадії є:

- своєрідне коло завдань;
- певне коло учасників;
- специфічний процесуальний порядок діяльності суб'єктів та їх правовідносин;
- зміст та форма підсумкових рішень, які приймаються на відповідному етапі процесуального провадження.

Стадії кримінального процесу – це самостійні пов’язані між собою частини кримінального процесу, розмежовані одна від одної підсумковим процесуальним рішенням і які характеризуються безпосередніми завданнями (що впливають із загальних завдань судочинства), колом учасників стадії, порядком виконання процесуальних дій і характером кримінально-процесуальних відносин.

Стадії є відносно відокремленими, самостійними частинами кримінального процесу, але вони водночас перебувають у зв’язку між собою, утворюючи єдину систему кримінального процесу, де кожна попередня стадія формує основу (правову базу) наступної, а наступна – є контролюючою відносно попередньої.

В межах стадії можна виділити певні етапи, які вона проходить. Наприклад, стадія досудового розслідування складається із наступних етапів:

- прийняття заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення та його реєстрація у Єдиному реєстрі досудових розслідувань;
- проведення слідчих(розшукових) та негласних(розшукових) дій;
- повідомлення про підозру;
- закінчення досудового розслідування.

Кримінальне провадження не обов’язково проходить усі стадії кримінального процесу. Наприклад, якщо на стадії досудового розслідування буде прийнято рішення про закриття кримінального провадження, то наступних судових стадій не буде. Або, якщо постановлений судом вирок не буде оскаржений в апеляційному чи в касаційному порядку, то цих стадій не буде.

Кримінальний процес складається з сьоми стадій:

1. Досудове розслідування (глави 19-26 КПК України);
2. Підготовче провадження (глава 27 КПК України);
3. Судовий розгляд (глава 28 КПК України);
4. Провадження в суді апеляційної інстанції (глава 31 КПК України);
5. Провадження в суді касаційної інстанції (глава 32 КПК України);
6. Виконання судових рішень (розділ восьмий КПК);

7. Провадження за нововиявленими обставинами (глава 34 КПК України);

Перша стадія — досудове розслідування

Ст.214 КПК України регулює процесуальний порядок початку досудового розслідування.

(Процитувати ст..214 КПК та надати її коментар).

Таким чином, досудове розслідування починається з моменту внесення відповідних відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідування.

Вона полягає у проведенні органами досудового розслідування передбачених законом слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів, попередження, припинення, швидке та повне розкриття кримінального правопорушення, всебічне дослідження обставин його вчинення та викриття винних, виявлення та усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, відшкодування завданої їм шкоди, забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які його вчинили, і правильне застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення був обґрунтовано повідомлений про підозру. У цій стадії кримінального процесу особі, що вчинила злочин, повідомляється про підозру і надається право мати захисника та захищатись самому всіма передбаченими законом засобами. До підозрюваного можуть застосовуватися запобіжні заходи (ст.176 КПК)— особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою; та тимчасовий запобіжний захід-затримання. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням відповідно ст.36 КПК(*Процитувати ст.36КПК*).

Основний зміст розслідування становить діяльність зі збирання, дослідження, оцінки, перевірки та використання доказів (доказування), розкриття кримінальних правопорушень, забезпечення встановлення істини та захисту прав і свобод

людини.

Закінчується досудове розслідування прийняттям прокурором одного із рішень, передбачених ст.283 КПК(*Процитувати ст.283 КПК*), а саме:

- 1.закриттям кримінального провадження;
- 2.зверненням до суду із клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3.зверненням до суду із обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Друга стадія — підготовче провадження. Після закінчення розслідування кримінальне провадження з обвинувальним актом, складеним слідчим та затвердженими прокурором, (або складеним прокурором, якщо він не погодився з обвинувальним актом, що був складений слідчим) або із клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру передається до суду, де в підготовчому судовому засіданні вирішується питання про можливість призначення їх до судового розгляду та організації судового розгляду

Підсумковими рішеннями у даній стадії кримінального процесу є рішення, передбачені с..314 КПК(*Процитувати ст.314КПК*), а саме:

- 1.затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому ст..468-475 КПК;
- 2.закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених ст.п.4-8 ч.1 або частиною 2 ст.284 КПК;
- 3.повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, якщо вони не відповідають вимогам КПК;
- 4.направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;
- 5.призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Ця стадія кримінального процесу не дозволяє допустити до судового розгляду кримінальні провадження, по яких обвинувальний акт або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру складені із порушенням вимог КПК України.

Третя стадія — судовий розгляд. Ця стадія передбачає розгляд у судовому засіданні із додержанням засад кримінального провадження : гласності, змагальності, усності та безпосередності дослідження доказів і всіх інших засад правосуддя, за активної участі всіх заінтересованих учасників процесу, матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) , дослідження всіх матеріалів, представлених суду сторонами обвинувачення та захисту, розв’язання усіх клопотань учасників процесу та прийняття судом рішення по суті кримінального провадження. У цій стадії вирішується питання про винність або невинуватість обвинуваченого. Суд виносить вирок і призначає справедливе покарання особі, яка вчинила кримінальне правопорушення. Саме у цій стадії реалізуються засади кримінального судочинства, передбачені ст.7 КПК (*Процитувати ст.7КПК*). Це найважливіша, центральна стадія кримінального процесу, тому що в ній вирішується головне питання - чи винна особа у вчиненні кримінального правопорушення чи ні, а якщо винна, то яке покарання вона має отримати за його вчинення.

Судовий розгляд кримінальних проваджень здійснюється місцевими судами України. Головними учасниками процесу у цій стадії є суд, прокурор, який підтримує обвинувачення, обвинувачений, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники. Завершується ця стадія або винесенням вироку (обвинувального чи виправдувального), або ухвали про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

КПК України 2012 року усунув можливість повернення судом кримінальних проваджень на додаткове розслідування.

Якщо у судовому засіданні будуть встановлені підстави для закриття кримінального провадження, передбачені п.1 та 2 частини 1 ст.284 КПК, суд виносить виправдувальний вирок, в інших випадках - ухвалу про закриття

кримінального провадження(ч.6 та ч.7 ст.284КПК).

Четверта стадія — провадження в суді апеляційної інстанції — полягає у перегляді апеляційним судом рішень, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили (**ч.1 ст.392 КПК**) у зв'язку з поданою учасником процесу апеляцією. Апеляція може бути подана особами, які перелічені у **ст..393 КПК**.

Порядок та строки подачі апеляції передбачені у **ст.395 КПК**.

За наслідками апеляційного розгляду відповідно **до ст..407 КПК** апеляційний суд може прийняти наступні рішення:

- залишити вирок або ухвалу без змін;
- змінити вирок або ухвалу;
- скасувати вирок повністю або частково та ухвалити новий вирок;
- скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу;
- скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;
- скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд в суді першої інстанції.

П'ята стадія — провадження в суді касаційної інстанції — полягає у касаційному перегляді Вищим спеціалізованим судом України з розгляду кримінальних справ судових рішень суду першої інстанції, що були розглянуті апеляційним судом та судові рішення апеляційної інстанції щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції.(**ч.3ст.33 та ст.424КПК**).

Порядок та строки подачі касації передбачені у **ст. ст.425,426КПК**.

Шоста стадія — виконання вироку — полягає в реалізації вироку, що набрав законної сили, та виконанні рішень суду(**ст.ст.532-540 КПК**).

Новим КПК України передбачені ще виключна стадія:

Сьома стадія- провадження за нововиявленими обставинами передбачає можливість та порядок перегляду судових рішень, що набрали законної сили у зв'язку із обставинами, які були невідомі суду при постановленні судового рішення.

Процесуальний порядок провадження за нововиявленими обставинами

передбачений у *главі 34 КПК*.

Відповідно **ч.2 ст.459КПК** нововиявленими обставинами визнаються:

- 1)штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок;
- 2)зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження;
- 3)скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення суду, що належить переглянути;
- 4)визнання Конституційним судом неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом;
- 5)інші обставини, які були невідомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

Ці виключні стадії кримінального процесу слугують надійною гарантією дотримання судами України законності при постановленні судових рішень та можливості своєчасного виправлення судових помилок.

Всі дії учасників процесу здійснюються у визначеному законом порядку, з додержанням передбачених законом умов і послідовності, тобто згідно із процесуальною формою.

3. Поняття і зміст основних термінів кримінального процесуального законодавства.

Ст. 3 КПК України визначає основні . терміни, що їх вжито в цьому Кодексі, якщо немає окремих вказівок, мають таке значення:

- 1) близькі родичі та члени сім'ї - чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід,

прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі;

2) головуєчий - суддя, який розглядає справу одноособово, а при колегіальному розгляді справи - суддя-доповідач, визначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час розподілу справи;

3) державне обвинувачення - процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

4) дізнання - форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків;

4-1) дізнавач - службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків;

5) досудове розслідування - стадія кримінального провадження, яка починається з внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження;

6) досудове слідство - форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів;

7) закон України про кримінальну відповідальність - законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність;

7-1) керівник органу дізнання - начальник підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівник органу досудового розслідування;

8) керівник органу досудового розслідування - начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки та заступники зазначених посадових осіб, які діють у межах своїх повноважень, перший заступник або заступник Директора Державного бюро розслідувань, заступник директора територіального управління Державного бюро розслідувань, керівник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу органу Державного бюро розслідувань, керівник Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів органу Бюро економічної безпеки України, керівник Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, а також заступники зазначених посадових осіб, які діють у межах своїх повноважень;

9) керівник органу прокуратури - Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, керівник окружної прокуратури та їх перші заступники і заступники, які діють у межах своїх повноважень;

10) кримінальне провадження - досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність;

11) малолітня особа - дитина до досягнення нею чотирнадцяти років;

12) неповнолітня особа - малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років;

13) обвинувачення - твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом;

14) притягнення до кримінальної відповідальності - стадія кримінального

провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

15) прокурор - особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України "Про прокуратуру", та діє у межах своїх повноважень;

16) розмір мінімальної заробітної плати - грошова сума, що дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія;

16-1) інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, - особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом;

16-2) викривач - фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування;

17) слідчий - службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень;

18) слідчий суддя - суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, - голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду;

19) сторони кримінального провадження - з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у

випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники;

20) суд апеляційної інстанції - відповідний апеляційний суд, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судове рішення, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду - стосовно судових рішень Вищого антикорупційного суду, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до початку роботи Вищого антикорупційного суду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених цим Кодексом до підсудності Вищого антикорупційного суду;

21) суд касаційної інстанції - Верховний Суд;

22) суд першої інстанції - місцевий загальний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження, а також Вищий антикорупційний суд у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його підсудності цим Кодексом, а також апеляційний суд у випадку, передбаченому цим Кодексом;

23) суддя - голова, заступник голови, суддя Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний;

24) судове провадження - кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами;

25) учасники кримінального провадження - сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник;

26) учасники судового провадження - сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представник персоналу органу пробації, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження;

27) особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, - фізична особа, яка не набула статусу підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з її смертю, але стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

28) особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, - будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений.

Терміни "збори власників облігацій" та "адміністратор за випуском облігацій" у цьому Кодексі вживаються у значеннях, наведених у Законі України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки".

Інші терміни, що вживаються в цьому Кодексі, визначаються спеціальними нормами у цьому Кодексі та інших законах України.

4. Зміст функції кримінального процесу, структура кримінального провадження.

Функція - це вид діяльності. Виходячи із цього можна зробити висновок, що

кримінально-процесуальні функції-це виражені у законі основні напрямки процесуальної діяльності, які здійснюються судом та сторонами з метою реалізації завдань кримінального судочинства.

Відрізняють три основні функції:

- **обвинувачення**, яку здійснюють прокурор, слідчий, працівники оперативних підрозділів, потерпілий, цивільний позивач та їх представники;
- **захисту**, яку здійснюють підозрюваний, обвинувачений, засуджений, цивільний відповідач, їх представники та захисник;
- **вирішення справи(правосуддя)**, яку здійснюють суд, суддя, слідчий суддя, присяжні засідателі.

Наявність процесуальних функцій у кримінальному процесі, здійснення їх різними суб'єктами на демократичних засадах забезпечує виконання завдань кримінального процесу.

Для забезпечення виконання завдань кримінального провадження законом передбачені процесуальні гарантії.

Кримінально-процесуальні гарантії – це визначені процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу.

До них слід віднести:

- достатній ступінь урегульованості кримінально-процесуальної діяльності;

- кримінальну процесуальну форму;
- засади кримінального провадження;
- процесуальні права суб'єктів кримінального процесу;
- можливість застосування заходів процесуального примусу;
- судовий контроль за досудовим розслідуванням;
- відомчий контроль;
- процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням;
- можливість оскарження судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, у Верховний суд України та за нововиявленими обставинами.

Процесуальна форма — це відповідні змісту й засадам кримінального процесу, передбачені кримінальним процесуальним правом умови, послідовність та порядок діяльності учасників процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод і обов'язків, процедура здійснення окремих процесуальних дій та прийняття юридичних рішень, а також режим документування процесуальної діяльності, покликані забезпечити розв'язання завдань і досягнення мети кримінального процесу.

Процесуальна форма покликана забезпечити дотримання передбачених законом процесуальних прав сторін, встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні та правильне застосування закону.

Процесуальна форма створює детально врегульований, обов'язковий, стабільний та захищений державою правовий режим розслідування та розгляду кримінальних проваджень, який покликаний забезпечувати дотримання прав і свобод громадян, встановлення усіх обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Процесуальна форма повинна відповідати вимогам: доцільності (забезпечувати швидке, безпомилкове й ефективне правосуддя); простоти (бути вільною від непотрібних бюрократичних формальностей); надійності (гарантувати досягнення істини й справедливості); толерантності (забезпечувати повагу до прав і свобод людини), ясності, моральності та етичності. Вона повинна бути пронизана духом поваги до честі і гідності особи, захисту прав і свобод людини.

5. Дія кримінального процесуального кодексу в просторі, часу, за колом осіб.

Кримінальний процесуальний закон, як і будь-який закон, має свої правила дії в просторі, часі та за колом осіб. Вони викладені в ст.ст. 4, 5, 6 КПК України.

Кримінальний процесуальний кодекс у ст. 4 закріплює територіальну засаду визначення дії кримінального процесуального закону у просторі, відповідно до якого кримінальне провадження на території України здійснюються за нормами КПК незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державний кордон України», територією України є суша, води, надра, повітряний простір, що обмежені лінією та вертикальною поверхнею, яка проходить по цій лінії, і є державним кордоном України.

Державною територією є земна поверхня, територіальні й внутрішні води та повітряний простір над ними, які перебувають під суверенітетом певної держави і на яких здійснюється державна влада. У структурі державної території України виділяються: 1) суша, море, ріки, озера та інші водойми, надра землі в межах кордонів України, а також повітряний простір над сушею і водним простором, у тому числі й над територіальними водами (територіальним морем); 2) військові кораблі, приписані до портів на території України, які перебувають під прапором України у відкритому морі, у територіальних водах іншої держави або портах іншої держави; 3) невійськові кораблі, які перебувають під прапором України у відкритому морі; 4) військові повітряні судна України, приписані до аеропортів на території України, які під розпізнавальним знаком України перебувають у відкритому повітряному просторі, у повітряному просторі або на аеродромі іншої держави; 5) невійськові повітряні судна України, приписані до аеропортів на території України, які під розпізнавальним знаком України перебувають поза її кордонами у відкритому повітряному просторі. Військові кораблі та військові

повітряні судна на території іноземної держави користуються правом екстериторіальності, під яким розуміється повне виключення з-під юрисдикції держави об'єкта або особи (вважається, що вони не покинули територію своєї держави, національність якої мають).

На підставі Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18.04.61 р. (ст.ст. 22-23) приміщення дипломатичних і консульських установ користуються недоторканністю (консульські установи – за винятком випадків пожежі або іншого стихійного лиха), тобто на території даних установ не можуть бути примусово застосовані норми процесуального права приймаючої держави.

На іноземні судна і пасажирів, що перебувають на їхньому борті, і членів екіпажів під час перебування даних судів у територіальних водах і портах України поширюється кримінальний процесуальний закон України, за винятком випадків, передбачених міжнародними договорами України з державами прапора судна.

Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується також при здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (ч. 2 ст. 4 КПК України).

При виконанні на території України окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у рамках міжнародного співробітництва застосовуються положення кримінального процесуального кодексу України. На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання на території України таких процесуальних дій може застосовуватися процесуальне законодавство іноземної держави, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого міжнародного договору України – за умови, що дане прохання не суперечить законодавству України.

Однак слід зазначити, що на прохання компетентного органу іноземної держави, від якої надійшло доручення, може застосовуватися процесуальне

законодавство відповідної іноземної держави, якщо воно не суперечить законодавству України (ч. 1 ст. 8 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, ратифікованої Верховною Радою України 10 листопада 1994 року). При цьому, залежно від стадії кримінального судочинства, питання про можливість застосування процесуального законодавства іншої держави вирішують Генеральний прокурор України або Верховний Суд України.

Не вважається територією України територія, на якій розташовані дипломатичні представництва інших держав в Україні, військові судна, що приписані до портів на території інших держав і плавають під їх прапорами, що перебувають у територіальних водах чи портах України, а також військові повітряні судна інших держав, приписані до аеропортів на їх території під їх розпізнавальним знаком, що перебувають у повітряному просторі чи на аеродромі України. На цих територіях правила провадження у кримінальних справах, встановлені КПК України, не діють, але можуть застосовуватись за згодою уповноважених представників відповідних держав.

Дія у часі. Конституційний Суд України в рішенні в справі про конституційне звернення Національного банку України про офіційне тлумачення ч. 1 ст. 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 09.02.99 р. вказав, що дію нормативно-правового акта в часі слід розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом законної сили і припиняється із втратою ним законної сили, тобто застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого ці події настали або мали місце.

В ч. 1. ст. 5 КПК України вказується, що процесуальна дія виконується, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями даного Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення.

Чинність кримінального процесуального закону в часі полягає в тому, що органи досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя і суддя (суд) застосовують процесуальні норми, що діють на момент кримінального провадження. Це означає, що коли під час досудового розслідування чи судового провадження

кримінальний процесуальний закон змінюється, доповнюється чи замінюється новим, то після набрання останнім чинності застосовуються нові процесуальні норми, незалежно від того, коли було вчинено кримінальне правопорушення. Однак, якщо новий закон скасовує або обмежує те чи інше процесуальне право суб'єкта кримінального провадження в справах, які вже перебувають у провадженні органів досудового розслідування, прокурора чи суду, це право зберігається за ним до закінчення кримінального провадження. Отже, кримінальний процесуальний закон певною мірою має зворотну силу.

Однак нова кримінальна процесуальна норма не може обмежувати обсяг прав і свобод особи, яка до набрання цією нормою законної сили була залучена до кримінального процесу і користувалася даними правами і свободами, оскільки згідно з ч. 3 ст. 22 Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін у чинні закони не допускається звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод.

За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, якщо інше не вказано в законі або нормативно-правовому акті. Конституція України в ч. 2 ст. 58 передбачає зворотну дію нормативно-правового акта в часі, тобто можливість його застосування до подій і дій, що мали місце до набрання чинності тільки у випадках, коли він пом'якшує або скасовує юридичну відповідальність особи.

Частина 5 статті 94 Конституції України визначає, що будь-який закон України набирає чинності через десять днів від дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування. Таким чином, вихідною точкою для визначення дати набрання чинності кримінальним процесуальним законом, під яким слід розуміти Кримінальний процесуальний кодекс і всі ті зміни і доповнення, що були або можуть бути внесені до нього у майбутньому, є день його офіційного оприлюднення і опублікування.

Норми кримінального процесуального закону діють до їхнього скасування чи заміни новими нормами, а якщо норму було прийнято на певний строк – до закінчення такого строку.

Кримінальна процесуальна норма втрачає чинність із моменту: а) її скасування або зміни нормативно-правовим актом рівного або вищого за юридичною силою, б) набрання чинності новою нормою, що регламентує ті ж правовідносини, в) закінчення строку (припинення дії умови), на який дана норма була прийнята, г) від дня прийняття Конституційним Судом України рішення про неконституційність законів та інших нормативно-правових актів або їхніх окремих частин (ч. 2 ст. 152 Конституції).

Дія кримінального процесуального закону щодо осіб означає, що під час кримінального провадження на території України норми КПК застосовуються у справах про злочини:

- 1) громадян України;
- 2) осіб без громадянства;
- 3) іноземців, за винятком осіб, які користуються правом дипломатичним імунітетом.

Громадянином України є особа, яка отримала громадянство України (громадянство – правовий зв'язок між фізичною особою і певною державою, що знаходить свій прояв у їхніх взаємних правах і обов'язках) у порядку, передбаченому законами України і міжнародними договорами; іноземцем – особа, яка не має громадянства України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав; особою без громадянства – особа, яку жодна з держав відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином. Документами, що підтверджують громадянство України, є: а) паспорт громадянина України (паспорти колишнього СРСР із позначкою про приналежність особи до громадянства України втратили чинність із 01.09.2002 р.); б) свідоцтво про приналежність до громадянства України (для осіб віком до 16 років); в) паспорт громадянина України для виїзду за кордон; г) тимчасове посвідчення громадянина України; д) проїзний документ дитини; є) дипломатичний паспорт; ж) службовий паспорт; з) посвідчення особи моряка; і) посвідчення члена екіпажа; й) посвідчення особи на повернення в Україну (ст.ст. 1, 5 Закону України «Про громадянство України» № 2235 від 18.01.2001 р.). Слід враховувати, що згідно з ч. 2 ст. 20 Закону України «Про громадянство України»

«громадянин України, ...щодо якого оформляється втрата громадянства, до набрання чинності рішенням про припинення громадянства України користується всіма правами і несе всі обов'язки громадянина України».

На підставі ст. 25 Конституції України громадянин України не може бути виданий іншій державі.

Визначення за особою статусу іноземного громадянина пов'язане зі встановленням двох ознак:

- а) відсутності в особи громадянства України;
- б) приналежності особи до громадянства іншої держави (держав).

Приналежність особи до громадянства іноземної держави встановлюється наявністю закордонного паспорта або документа, що його замінює. Іноземні громадяни (за винятком осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності) мають національні паспорти або посвідки на проживання встановленого зразка, які реєструються в органах внутрішніх справ або інших установ (у які прибув громадянин через кордон). Відповідно до листа МВС України № 729 від 20.10.99 р., іноземні громадяни тимчасово (без дипломатичного статусу) перебувають в Україні за своїми національними паспортами з відповідною українською візою на право в'їзду і перебування в Україні. Національні паспорти цих іноземних громадян, у т.ч. тих, які працюють в Україні, мають бути зареєстровані протягом трьох днів в органах внутрішніх справ на термін дії української візи. Іноземці, які вчаться в навчальних установах України, реєструються на термін дії угоди на навчання в конкретному навчальному закладі. Термін дії української візи при цьому не враховується. Іноземні громадяни, які тимчасово перебувають в Україні і в'їжджають безвізово, відповідно до міжурядових угод, повинні зареєструвати свої національні паспорти протягом трьох днів в органах внутрішніх справ.

Особи без громадянства проживають в Україні на підставі українських документів – посвідки на проживання в Україні для осіб без громадянства з позначкою про реєстрацію. Особи без громадянства, які тимчасово в'їхали в Україну із країн їхнього постійного проживання, повинні зареєструвати в органах внутрішніх

справ свої документи, видані державами їхнього постійного проживання на термін дії в'їзної української візи. Особи цієї категорії, які в'їхали в Україну на навчання, реєструють свої документи в органах внутрішніх справ на термін дії угоди на навчання.

На підставі ч. 1 ст. 10 КК особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, в разі вчинення ними злочину за межами України не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності або суду. Разом з тим, зазначене обмеження не встановлене щодо видачі для відбування покарання осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні.

Біженці проживають в Україні на підставі посвідчень біженця, виданих міграційними службами Державного комітету у справах національностей і міграції України. Ці особи повинні зареєструватися в органах внутрішніх справ на термін дії посвідчення біженця.

Коло осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності, визначене Віденською конвенцією про дипломатичні зносини від 18.04.61 р. (ратифікованою Указом Президії Верховної Ради УРСР від 21.03.64 р.) і Положенням про дипломатичні представництва і консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженим Указом Президента України від 10.06.97 р.

Належність до осіб, що користуються дипломатичною недоторканністю, підтверджується документами, що видаються Міністерством закордонних справ України (дипломатичними (консульськими) картками і дипломатичними паспортами, службові картки).

Особи, які користуються правом дипломатичної недоторканності, не можуть бути затриманими або заарештованими.

Відповідно до ч. 4 ст. 65 КПК України, не можуть без їхньої згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перед допитом зазначених осіб зобов'язані роз'яснити їм право відмовитись давати показання. Особи, які користуються правом дипломатичної недоторканності, мають право відмовитися від

підпису будь-якого процесуального документа.

Заяви іноземних громадян, які користуються правом дипломатичної недоторканності, про вчинені щодо них або інших осіб злочини, не є згодою на їхній допит або виконання інших слідчих дій з їхньою участю. Виконання таких дій можливе лише в тому разі, якщо про згоду взяти участь зазначено в заяві.

Можливість участі таких осіб у процесуальних діях з'ясовується через Міністерство закордонних справ України, для чого необхідно в письмовій формі звернутися в консульське управління МЗС України.

Дипломатична недоторканність може бути:

- повна - обумовлює непідсудність в кримінальному провадженні судам України щодо будь-яких дій, незалежно від того, вчинені вони особою при виконанні її офіційних функцій чи в інших випадках, наприклад у побутових відносинах;
- обмежена - при ній непідсудність поширюється виключно на дії, вчинені певною службовою особою під час виконання своїх офіційних функцій.

Однак, слід зауважити, що в ч. 2 ст. 6 КПК України зазначається: «кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами цього Кодексу лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України».

До осіб, на яких розповсюджується повна або обмежена дипломатична недоторканність, належать:

- Генеральний Секретар ООН, його помічники та інші посадові особи ООН, а також члени їхніх сімей;
- представники іноземних держав, члени парламентських делегацій, а також па підставі взаємності співробітники делегацій іноземних держав, які приїждять в Україну чи проїжджають через її територію транзитом для участі в міжнародних переговорах, міжнародних конференціях та нарадах або з іншими офіційними дорученнями, члени сімей цих осіб, які їх супроводжують, якщо вони не є

громадянами України;

- дипломатичні агенти – посол, посланник, повірений у справах;
- члени дипломатичного персоналу дипломатичного представництва, які мають дипломатичний ранг: радники, торгові представники, військові аташе, перші, другі та треті секретарі, заступники торгових представників, помічники аташе і члени сімей зазначених осіб, якщо вони не є громадянами України;
- дипломатичні кур'єри при виконанні своїх обов'язків;
- дипломатичні агенти, які акредитовані в іншій державі і транзитом проїжджають через територію України; члени їхніх сімей, які супроводжують зазначених осіб або слідують окремо, щоб приєднатися до них або повернутися у свою державу;
- дипломатичні агенти, які є громадянами України або постійно в ній проживають,- лише щодо офіційних дій, вчинених ними при виконанні своїх функцій;
- адміністративно-технічний персонал дипломатичних представництв і члени його сімей;
- консульські посадові особи консульської установи, яким доручено виконання консульських функцій.

При з'ясуванні обсягу дипломатичного імунітету консульських посадових осіб і консульських службовців, співробітників адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу дипломатичних представництв, а також членів сімей цих осіб необхідно звертатись і до конкретних угод між Україною та відповідними державами про заснування дипломатичного чи консульського представництва. Цими угодами зазначеним особам на підставі взаємності може надаватися більший обсяг імунітету, ніж це передбачається загальними міжнародно-правовими актами.

Також, слід зауважити, що іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, користуються тими ж правами і свободами, а також несуть ті самі обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не визначено в окремих законах. Відповідно до ст. 19 Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» законодавством України іноземцям гарантується недоторканність

особи, житла, невтручання в особисте життя, таємниця листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, повага їхньої гідності нарівні з громадянами України. У силу ст. 29 зазначеного Закону іноземці, які вчинили злочини, несуть відповідальність на загальних підставах.